ІІ ЭТАП РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА ВУЧЭБНЫХ ПРАДМЕТАХ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” І “БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА”

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА

ІХ клас

Заданні	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**Усяго**
Балы											

20 лістапада 2022 г.

Заданне 1. Сярод слоў, пададзеных у дужках, устанавіце тыя, што адпавядаюць акцэнталагічным і арфаграфічным нормам сучаснай беларускай мовы. Падкрэсліце іх.

Максімальны бал – 6.

1. У лесе снег бялеў і хрупаў пад нагамі, разганяючы страхі (*ці́шы, цішы́*) і (*поцемкаў, пацёмкаў*). 2. Птушка спявала (*ці́хенька, ціхе́нька*). 3. Вокны (*на́глуха, наглу́ха*) завешаны чорнай паперай. 4. Лабановіч сеў за стол, каб зрабіць (*на́кід, накі́д*) плана прамовы. 5. З гэтымі словамі ён пакорліва прысеў (на *ку́кішкі, кукі́шкі*). 6. У адну любую раніцу ў Такароўшчыне пачынаўся такі шум, такі (*га́рмідар гармі́дар, гарміда́р*) ажно з ваколічных блізкіх вёсак прыбягалі сюды, як на пажар. 7. Алена Аляксандраўна, нягледзячы на (*за́нятасць, заня́тасць*), старалася хадзіць дамоў са школы пешшу. 8. Стаю я гэта, бачу: ідуць тры панічы як панічы, а насустрэчу ім якась пані маладая, ніштавата сабою, у (*капялю́шы, капелюшы́*) з (*рашато́, рэшато́, рэ́шата*). 9. Дзесьці за (*Ко́пылем, Капы́лем, Капылём*) аўтобус спыніўся і дзеці дружна высыпалі з яго. 10. Анупрэй пачаў ужо добра ўваходзіць у ролю расказчыка, як раптам асеннюю цішыню пад (*па́хмурным, пахму́рным*) небам агаласіў крык на вуліцы.

Заданне 2. Запоўніце табліцу.

Максімальны бал — 6.

Рускі фразеалагізм	Беларускі фразеалагізм-адпаведнік	Значэнне фразеалагізма
глотать слюни		
глотать слова		
глотать слёзы		

Заданне 3. Запішыце формы множналікавых назоўнікаў і значэнне, якое набываюць гэтыя назоўнікі, калі яны ў выніку семантычнага пераасэнсавання пераходзяць у разрад множналікавых.

Узор: *ласіна* ‘шкура лася’ → *ласіны* ‘штаны з гэтай шкуры’ (з далейшай семантызацыяй ‘вузкія штаны’).

Максімальны бал — 6.

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы назоўнік	Значэнне
будзень	‘несвяточны дзень’		
нота	‘графічны знак для запісу гукаў музыкі’		
слова	‘моўная адзінка, якая выражае паняцце’		
ролік	‘невялікае металічнае кольца на ножках мэблі’		
драбінка	‘дробная часцінка чаго-небудзь’		
сардзіна	‘прамысловая рыба’		

Заданне 4. Прапанаваныя наступныя словы: *артыстызм, бандытызм, будызм, бытавізм, візантызм, капіталізм, ленінізм, наплявізм, пазітывізм, сімвалізм, скандынавізм, ухілізм*. З улікам словаўтваральных адметнасцей размяркуйце іх па шасці групах (колькасць слоў у кожнай групе аднолькавая). Назавіце гэтыя групы.

Максімальны бал — 6.

1) ____
____;
2) ____
____;
3) ____
____;
4) ____
____;
5) ____
____;
6) ____
____;

Заданне 5. Вядомы беларускі паэт Алесь Бадак у зборніку “Развітанне з вечнасцю: Кніга лірыкі з каментарыямі” (с. 221–222) прызнаваўся, што рэдактар палічыў некаторыя радкі з яго верша “Трава” алагічнымі і выправіў іх.

Максімальны бал — 6.

Аўтарскі тэкст	Выпраўленыя рэдактарам радкі

Закрычыць змяя, зашыпіць сава — У лясной глушы зацвіце трава. …Зацвіла трава незлічоная, Кветка белая, кветка чорная.	________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________

Запішыце. 1. Колькі радкоў выправіў рэдактар? ______________________________

2. Чаму рэдактар палічыў некаторыя радкі з верша "Трава" алагічнымі і выправіў
іх?____
____
____
____
____

Заданне 6. Словазлучэнні рускай мовы са словам "подвергать" перакладаюцца на беларускую мову, як правіла, адным дзеясловам. Запішыце гэтыя інфінітывы.

Максімальны бал — 6.

1) подвергать бомбардировке — ________________________________;
2) подвергать обсуждению — ________________________________;
3) подвергать осмотру — ________________________________;
4) подвергать опасности — ________________________________;
5) подвергать пытке — ________________________________;
6) подвергать допросу — ________________________________;
7) подвергать заключению (юрыдычны тэрмін) — ________________________;
8) подвергать обыску — ________________________________;
9) подвергать наказанию — ________________________________;
10) подвергать испытанию — ________________________________;
11) подвергать сомнению — ________________________________;
12) подвергать насмешкам — ________________________________;.

Заданне 7. Пасля кожнага слоўнікавага артыкула запішыце тып слоўніка.

Максімальны бал — 6.

1. ГУ́ТАРКА , -і, ДМ -рцы; р. скл. мн. л. -рак; ж. р. **1.** Дзелавая або сардэчная размова. Пачалася гутарка людзей, што не бачыліся можа толькі адзін дзень. **2.** Лекцыя, даклад, паведамленне, разлічаныя на абмен думкамі прысутных. Урокі работы над тэкстам часцей за ўсё праводзяцца ў форме гутаркі. *Барсток.* **3.** Літаратурны твор, пабудаваны ў форме дыялогу. Гутаркі з'явіліся найбольш, падыходзячым жанрам літаратурных твораў, зручным для прапагандысцкай работы. *Пшыркоў.* **4.** Гаворка, чутка. Таксама тут і здань здалася – Аб ёй і гутарка вялася, – Што быццам нехта на вадзе, Яшчэ нябачаны нідзе, Сядзеў і з люлькі зацягаўся Ды раптам згінуў, бы распаўся... *Колас.*

1. Тып слоўніка — ________________________________.

2. ГЎТАРКА – адзін з жанраў фальклорнай і ананімнай беларускай літаратуры XIX ст.; вершаваны маналог або дыялог, у якім у форме непаспешлівай, доказнай гаворкі асвятляліся вострыя сацыяльна-палітычныя (зямля, воля, адмена прыгоннага права) і маральныя (праўда і крыўда, п'янства) праблемы. Г. патрабавала зацікаўленага слухача, субяседніка. У ёй пераважалі інтанацыі жывога народнага маўлення, што выяўляліся ў лексіцы, сінтаксісе, рытмічным ладзе. Пісаліся Г. раёшнікам, сілабічным, акцэнтна-складовым, сілаба-танічным вершам (чатырохстопны харэй). Асаблівае распаўсюджанне набылі «Гутарка Данілы са Сцяпанам», «Гутарка ў карчме», «Гутарка старога дзеда», «Вось цяпер які люд стаў», «Гутарка Паўлюка» і інш. Г. аказалі пэўнае ўздзеянне на асобныя літаратурныя жанры — паэму, апавяданне. Пад уплывам вершаваных Г. узніклі празаічныя мастацка-публіцыстычныя гутаркі («Перадсмяротны разгавор пустэльніка Пятра», «Дзядзька Антон, або Гутарка аб усім чыста, што баліць, а чаму баліць — не ведаем» і інш.).

2. Тып слоўніка — ____.

3. ГЎТАРКА *ж.* гўтарка, гўтаркі, *ДМ* гўтарцы, гўтарку, гўтаркай (-аю); *мн. НВ* гўтаркі, гўтарак, гўтаркам, гўтаркамі, гўтарках.

3. Тып слоўніка — ____.

4. ГЎТАРКА, мастацка-публіцыстычны, найчасцей ананімны твор, у якім ставяцца актуальныя пытанні нар. жыцця ці грамадскай маралі; жанр бел. літаратуры 19 ст. Г. найб. пашырыліся ва ўмовах актывізацыі вызв. барацьбы народа, асабліва напярэдадні сял. рэформы 1861 г. і паўстання 1863–64 («*Гутарка Данілы са Сцяпанам*», «*Вось цяпер які люд стаў*», «*Гутарка двух суседаў*» і інш.). Пазней Г. выкарыстоўвалі рэв. народнікі для прапаганды сваіх ідэй. Напісаныя ў белетрызаванай форме або ў форме размовы 2 ці больш асоб, Г. тлумачылі простаму народу праблемы грамадскага жыцця, вострай крытыкай існуючага ладу ўздзейнічалі на грамадскую свядомасць. Папулярнасць і сац. дзейнасць жанру Г. выкарыстоўвалі і рэакц. аўтары для прапаганды афіц. ідэалогіі і палітыкі самаўладдзя («*Прамова Старавойта да сялян аб свабодзе*» Ф. Блоса, «*Бяседа старога вольніка з новымі пра іхняе дзела*» А. Кісяля). У канцы 19 ст. Г. страціла сваю грамадскую пафаснасць і набыла дыдактычны характар, сац. праблематыка саступіла месца маральным павучанням. У пач. 20 ст. як жанр паступова знікла.

4. Тып слоўніка — ____.

5. Гўтарка. "Беседа, болтовня", гутóрить, гутáрить, гутóра, укр. гўтір "разговор, беседа", гутóрити "болтать". Стар. складанне з *gu- (ср. гóвор) і да таратóрить, торотóрить, лит. tar̃ti, tariù "гаварыць, вымаўляць"; гл. Фрэнкель, "Glotta" 4, 33; аналагічна Бернекер (1, 364), але ён мяркуе вытворнае на -t- ад да гóвор, параўн. ірл. guth "голос", тады як Прэабр. (1, 172) прымае кантамінацыю *гаварыць* і *таратóрыць*.

5. Тып слоўніка — ____.

6. гўтар-к-а — *суф., ад* гутар/ы/-(ць)

6. Тып слоўніка — ____.

Заданне 8. Запішыце адказы на пастаўленыя пытанні.

Максімальны бал — 6.

1. *Лабазнік* — гэта ўстарэлае слова, якім называлі ўладальніка лабаза або прадаўца тавару ў лабазе. Што ж прадаваў гэты чалавек? ____________________

____

2. *Вірутнік* — слова размоўнае і лаянкавае. Якога чалавека так называлі? Запішыце два сінанімічныя прыметнікі ў пачатковай форме: ______________ ____ .

3. *Брэцёр* — састарэлае слова, якое мае сінонімы ў сучаснай мове. Запішыце два з іх: ____

4. *Інсургент*. Гэтае састарэлае слова часта ўжываў У. Караткевіч. Якім сінанімічным словам яно можа быць патлумачана? Запішыце: ___________________

5. Дойлід — гэта спецыяліст у галіне дойлідства. Запішыце сінонімы да слоў *дойлід* і *дойлідства*: ____

6. Алесь Якімовіч прыгадваў: «Стары Чапскі, а потым і яго сыны не хацелі аддаць луг сялу, падкупілі *каморнікаў*, і тыя пераправілі планы». Каго ж падкупілі Чапскія? — ____

Заданне 9. Прачытайце радкі з верша і адкажыце пісьмова на пытанні.

Максімальны бал — 6.

Калі у крыўдзе мне сябры
Гразіліся бацькамі,
Тады хацелася наўзрыд
Заплакаць шчырымі слязамі.

Не плакаў я – усім на злосць.
Бо ў хаце быў адзін — мужчына.
Не йшоў ты...
Маці маладосць
Глыбей заворвалі маршчыны.

1. Аўтар і назва верша: ____
2. Якія гукі дазваляюць паэтам павялічваць і памяншаць колькасць націскных і ненаціскных складоў? Запішыце гэтыя гукі ў квадратных дужках: ____
3. Выпішыце радкі, дзе гэтыя гукі выконваюць адзначаныя функцыі, і падкрэсліце літары, што абазначаюць іх:

____
____
____

Заданне 10. Запоўніце прапушчаныя месцы.

Максімальны бал — 6.

1. Літаратура XI–XII стст. паводле паходжання была *перакладная* і *арыгінальная*, а паводле зместу ____ (0,5 бала) і ____ (0,5 бала).

2. Пры вывучэнні старажытных помнікаў пісьменства важна ведаць, што твор, напісаны аўтарам, называўся — ___________________________________

(0,5 бала), а перапісаны ў майстэрні пазней — ___________________________
(0,5 бала).

3. Пісьменнікі-юбіляры 2022 г. Запішыце іх імёны і прозвішчы (4 балы):

№	Перыфраза	Імя і прозвішча (псеўданім)	Гады
1.	Пасляваеннае жыццё было цяжкім не толькі для людзей, але і для жывёл, што і адлюстраваў пісьменнік у апавяданні “Алені”.		90
2.	На лірычныя вершы паэта кампазітары часта ствараюць песні, шырока вядомымі сталі: “Явар і каліна” (музыка Ю. Семянякі), “Малітва” (музыка А. Молчана), “Жняя” (музыка А. Багатырова) і інш.		140
3.	Аўтар ліра-эпічнай паэмы, за якой замацавалася назва “энцыклапедыя жыцця беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX стагоддзяў”.		140
4.	Нарач, Нарачаншчына – гэта “родны кут”, малая радзіма паэта. Але ў яго творчасці яны сімвалізуюць і ўвесь родны край, усю Беларусь.		110

II ЭТАП РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА ВУЧЭБНЫХ ПРАДМЕТАХ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” І “БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА”

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА

XI КЛАС

Заданні	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**Усяго**
Балы											

20 лістапада 2022 г.

Заданне 1. Тэрмін “лайфхакінг” запазычаны з IT-лексікона ў 2004 г. Ён утвораны злучэннем двух слоў life (“жыццё”) і nack (“узлом”). Літаральна “ўзлом жыцця”.

Максімальны бал – 6.

Запішыце:

1) чатыры сінонімы да неалагізма “лайфха́к”_______________________________

____

____

2) чатыры найбольш характэрныя прыкметы *лайфхака* як пэўнай стратэгіі

____

____

____

____

____

Заданне 2. Запішыце сказы ў адпаведнасці з нормамі беларускай літаратурнай мовы.

Максімальны бал – 6.

1. Сяжу я аднажды ў салдатскай чайной. Бачу – заходзят чэцвера саўдат. Патстрыжаные, навыгляд – молодые. Заказалі па пачцы пячэнья і па шклянке чая.

2. Што маці аччула ў тые хвяліны, / Як вустны пякельно ад змагі гарэлі, – / Бяз слоў зразумеюць у нашэй краіне, / Нятолькі хто быў у салдатскай шынэлі.

3. У Маладэчна каля магазына «АММІ» прапала сабака пароды чыхуа-хуа чорнага акраса. Прозьба вярнуть за ўзнагараджэнне.

____

____

____

____

____

____
____
____
____
____
____

Заданне 3. Запішыце формы множналікавых назоўнікаў і значэнне, якое набываюць гэтыя назоўнікі, калі яны ў выніку семантычнага пераасэнсавання пераходзяць у разрад множналікавых.

Узор: *ласіна* ‘шкура лася’ → *ласіны* ‘штаны з гэтай шкуры’ (з далейшай семантызацыяй ‘вузкія штаны’).

Максімальны бал – 6.

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы назоўнік	Значэнне
певень	‘свойская птушка’		
галушка	‘круглы шарык’		
брус	‘апілаванае або абчасанае бервяно’		
куплет	‘страфа верша ці песні’		
радок	‘частка тэксту або асобныя словы, літары, напісаныя або надрукаваныя ў адну лінію’		
байка	‘казка, кароткі аповед’		

Заданне 4. Рускі дзеяслоў “следовать” у залежнасці ад кантэксту перакладаецца шматлікімі словамі ў беларускай мове. Пацвердзіце тэзіс, пераклаўшы прыведзеныя канструкцыі на беларускую мову.

Максімальны бал — 6.

1) следовать правилам –
____

2) следовать долгу –
____

3) следовать моде –
____

4) следовать учению Павлова –
____

5) он во всём следовал своему отцу – ____

6) следовать внушению сердца – ____

7) вам следует обратиться в справочное бюро – ________________________________
____

8) мне с них следует сто рублей – ____

9) сколько с меня следует? – ____

10) одно следует из другого – ____

11) отсюда следует вывод, что… – ____

12) сделать как следует – ____

Заданне 5. Знайдзіце ў сказах Янкі Купалы фразеалагізмы. Аб’яднайце іх у 6 груп, выпішыце ў табліцу, запішыце значэнне фразеалагізмаў.

Максімальны бал — 6.

1. Сягоння еду ў Мінск і думаю пабываць у доктара, а то ўжо пачынаю баяцца, каб не пайсці да Абрагама на піва. 2. На беларускую дзяўчыну, Калі тут праўду ёй аддаць, Ніхто йшчэ каменем не кінуў і не паважыцца кідаць. 3. І не стане больш пакуса / Першых-лепшых з боку браць, / Славяніна-беларуса / Вечна ў лапці абуваць. 4. Забылі ўсё, згубілі долю, змяшалі славы цвет з гразёй. 5. Паткніся ты, Максім, толькі другі раз – дам паранкі! 6. Аслеплены бацька знайшоў дамавіну, / Дзевяць асінавых колляў. 7. Не ўцірайце ж мае слёзы – / Няхай сабе льюцца. / Пакуль поп той не засыпле / Чужым пяском вочы. 8. А суседкі без аглядкі, шыюць ёй на смерць кашулю. 9. Калі ж ты [крыўда] забабонамі / Пакінеш нас карміць? 10. О, мой пясочак, залаты пясочак! Я цябе цягаў на вышкі, угару, а ты мяне ўнізе на векі вечныя засыпеш. 11. Далі розаг капу і пагналі дружка ад радзімай старонкі. 12. А конь скок! ды наўцёк / Ува ўсе капыты…

	Фразеалагізмы	Значэнне
1.	____;	
2.	____;	
3.	____;	
4.	____;	
5.	____;	

6.	______________________________________;	

Заданне 6. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Максімальны бал — 6.

Известный литературовед З. Мельникова из Бреста, анализируя роман Кузьмы Черного «Бацькаўшчына», отмечает, что поэтика и сюжетные линии произведения имеют богатый подтекст, создать который удается только талантливым творцам. При интерпретации романа Кузьмы Черного окончательно реализуется фразеологический план выражения авторской мысли. Архетипические образы и мотивы-концепты произведения имеют глубокий смысл. *Дом, поле, земля, грязь, лес, болото* – не только пространственные обозначения, но и ментальные белорусские коды бытия, которые создают экзистенциально-философский подтекст произведения.

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

Заданне 7. Вызначце, у ролі якой часціны мовы выступае слова «окей». Запішыце.

Максімальны бал — 6.

Сказ	Часціна мовы
1. – Ці згодна ты пайсці з намі? – Окей, чаму не?	
2. Адась адчуваў сябе окей, ён спакойны, у яго добры апетыт і настрой.	
3. – Стамілася? – Ёсць крыху… – Я аднясу цябе, окей?	
4. Ніна наогул была аптымістка: верыла ў сябе,	

сваю сям'ю, працу, у тое, што ўсё будзе окей…	
5. Клацаеш мышкай «захаваць», націскаеш кнопку «окей» і атрымліваеш асалоду ад выніку.	
6. Учора мне было кепска, а сёння мне ўжо окей.	

Заданне 8. Вы даследчык-мовазнавец.

Максімальны бал – 6.

1. Рост прамысловых вотчынных прадпрыемстваў абарочваўся для сялян дадатковым цяжарам у выкананні павіннасцей, таму што амаль усе вясковыя мануфактуры працавалі на дармавой прыгоннай працы. 2. У тыя часы, напэўна, спецыяльных тэлефонаў «даверу» не было, таму што не было ў іх патрэбы. 3. У 1596 г. Сапега не паставіў вялікую дзяржаўную пячатку на каралеўскі акт, і ён не меў законнай сілы, таму што супярэчыў нормам Статута 1588 г. 4. Відаць, я неасцярожна падыходзіў да гнязда, таму што птушкі пачалі хутка, адна за адной, пакідаць яго. 5. Аповед дзеда ўтрымліваў, мусіць, штосьці вясёлае, таму што слухачы пачалі гучна рагатаць. 6. Доўга стаяць на падлозе было нельга, таму што халодны скразняк дзьмуў з-пад дзвярэй.

1. Раздзяліце сказы на дзве роўныя групы, укажыце нумары сказаў:

Група А: _____________. Група Б: _________________.

2. Патлумачце, у чым заключаецца сэнсавая розніца паміж гэтымі групамі.

____
____
____
____
____

3. Укажыце, што ў сказах адной з груп дапамагае выканаць гэтае размеркаванне.

____
____
____
____
____

Заданне 9. Расстаўце знакі прыпынку, раскрыйце дужкі.

Які мастацкі троп выкарыстаў Максім Танк у вершы "Зарапад"? Вызначце яго функцыю.

Максімальны бал – 6.

Максім Танк "Зарапад"	Троп	Функцыя тропа

А ноч звініць ад камароў. Ланцух(г) перагрызла м(М)яд(дз)вед(дз)іца І м(М)лечным ш(Ш)ляхам да сяла Праз нашу краіну азёрную Прытопваючы пайшла Збіраць м__д(дз)які зорныя...		

Заданне 10. Запішыце імёны і прозвішчы пісьменнікаў-юбіляраў 2022 г.

Максімальны бал — 6.

№	Перыфраза	Імя і прозвішча (псеўданім)	Гады
1.	За ўклад у літаратуру ў 1925 годзе атрымаў званне “Народны паэт БССР” і стаў першым, хто так быў ушанаваны.		140
2.	Яго называюць “бацькам” жанру лірычнай мініяцюры.		105
3.	Аўтар зборніка паэзіі “Іранскі дзённік”		105
4.	Яго верш “Завушніцы” ў музычнай апрацоўцы У.Мулявіна стаў папулярнай песняй у выкананні “Песняроў”.		110
5.	Увайшоў у літаратуру як майстар урбаністычнай тэматыкі.		85
6.	Пашырыў жанравыя межы філасофскай паэзіі. Яго пяру падуладны пункціры, версэты, вершаказы, зномы.		75

II ЭТАП РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА ВУЧЭБНЫХ ПРАДМЕТАХ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” І “БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА”

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА

IX клас

Заданні	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**Усяго**
Балы											

20 лістапада 2022 г.

Заданне 1. Сярод слоў, пададзеных у дужках, устанавіце тыя, што адпавядаюць акцэнталагічным і арфаграфічным нормам сучаснай беларускай мовы. Падкрэсліце іх.

Максімальны бал – 6.

1. У лесе снег бялеў і хрупаў пад нагамі, разганяючы страхі (*ці́шы, цішы́*) і (*поцемкаў, пацёмкаў*). 2. Птушка спявала (*ці́хенька, ціхе́нька*). 3. Вокны (*на́глуха, наглу́ха*) завешаны чорнай паперай. 4. Лабановіч сеў за стол, каб зрабіць (*на́кід, накі́д*) плана прамовы. 5. З гэтымі словамі ён пакорліва прысеў (на *ку́кішкі, кукі́шкі*). 6. У адну любую раніцу ў Такароўшчыне пачынаўся такі шум, такі (*га́рмідар гармі́дар, гармідáр*) ажно з ваколічных блізкіх вёсак прыбягалі сюды, як на пажар. 7. Алена Аляксандраўна, нягледзячы на (*за́нятасць, заня́тасць*), старалася хадзіць дамоў са школы пешшу. 8. Стаю я гэта, бачу: ідуць тры панічы як панічы, а насустрэчу ім якась пані маладая, ніштавата сабою, у (*капялю́шы, капелюшы́*) з (*рашато́, рэшато́, рэ́шата*). 9. Дзесьці за (*Ко́пылем, Капы́лем, Капылё́м*) аўтобус спыніўся і дзеці дружна высыпалі з яго. 10. Анупрэй пачаў ужо добра ўваходзіць у ролю расказчыка, як раптам асеннюю цішыню пад (*па́хмурным, пахму́рным*) небам агаласіў крык на вуліцы.

Заданне 2. Запоўніце табліцу.

Максімальны бал — 6.

Рускі фразеалагізм	Беларускі фразеалагізм-адпаведнік	Значэнне фразеалагізма
глотать слюни		
глотать слова		
глотать слёзы		

Заданне 3. Запішыце формы множналікавых назоўнікаў і значэнне, якое набываюць гэтыя назоўнікі, калі яны ў выніку семантычнага пераасэнсавання пераходзяць у разрад множналікавых.

Узор: *ласіна* ‘шкура лася’ → *ласіны* ‘штаны з гэтай шкуры’ (з далейшай семантызацыяй ‘вузкія штаны’).

Максімальны бал — 6.

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы назоўнік	Значэнне
будзень	‘несвяточны дзень’		
нота	‘графічны знак для запісу гукаў музыкі’		
слова	‘моўная адзінка, якая выражае паняцце’		
ролік	‘невялікае металічнае кольца на ножках мэблі’		
драбінка	‘дробная часцінка чаго-небудзь’		
сардзіна	‘прамысловая рыба’		

Заданне 4. Прапанаваныя наступныя словы: *артыстызм, бандытызм, будызм, бытавізм, візантызм, капіталізм, ленінізм, наплявізм, пазітывізм, сімвалізм, скандынавізм, ухілізм*. З улікам словаўтваральных адметнасцей размяркуйце іх па шасці групах (колькасць слоў у кожнай групе аднолькавая). Назавіце гэтыя групы.

Максімальны бал — 6.

1) ____
____;
2) ____
____;
3) ____
____;
4) ____
____;
5) ____
____;
6) ____
____;

Заданне 5. Вядомы беларускі паэт Алесь Бадак у зборніку “Развітанне з вечнасцю: Кніга лірыкі з каментарыямі” (с. 221–222) прызнаваўся, што рэдактар палічыў некаторыя радкі з яго верша “Трава” алагічнымі і выправіў іх.

Максімальны бал — 6.

Аўтарскі тэкст	Выпраўленыя рэдактарам радкі

Закрычыць змяя, зашыпіць сава — У лясной глушы зацвіце трава. …Зацвіла трава незлічоная, Кветка белая, кветка чорная.	________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________ ________________

Запішыце. 1. Колькі радкоў выправіў рэдактар? ____________________

2. Чаму рэдактар палічыў некаторыя радкі з верша "Трава" алагічнымі і выправіў іх?____
____
____
____
____

Заданне 6. Словазлучэнні рускай мовы са словам "подвергать" перакладаюцца на беларускую мову, як правіла, адным дзеясловам. Запішыце гэтыя інфінітывы.

Максімальны бал — 6.

1) подвергать бомбардировке — ________________________;
2) подвергать обсуждению — ________________________;
3) подвергать осмотру — ________________________;
4) подвергать опасности — ________________________;
5) подвергать пытке — ________________________;
6) подвергать допросу — ________________________;
7) подвергать заключению (юрыдычны тэрмін) — ________________;
8) подвергать обыску — ________________________;
9) подвергать наказанию — ________________________;
10) подвергать испытанию — ________________________;
11) подвергать сомнению — ________________________;
12) подвергать насмешкам — ________________________;.

Заданне 7. Пасля кожнага слоўнікавага артыкула запішыце тып слоўніка.

Максімальны бал — 6.

1. ГУ́ТАРКА , -і, ДМ -рцы; р. скл. мн. л. -рак; ж. р. **1.** Дзелавая або сардэчная размова. Пачалася гутарка людзей, што не бачыліся можа толькі адзін дзень. **2.** Лекцыя, даклад, паведамленне, разлічаныя на абмен думкамі прысутных. Урокі работы над тэкстам часцей за ўсё праводзяцца ў форме гутаркі. *Барсток.* **3.** Літаратурны твор, пабудаваны ў форме дыялогу. Гутаркі з'явіліся найбольш, падыходзячым жанрам літаратурных твораў, зручным для прапагандысцкай работы. *Пшыркоў.* **4.** Гаворка, чутка. Таксама тут і здань здалася – Аб ёй і гутарка вялася, – Што быццам нехта на вадзе, Яшчэ нябачаны нідзе, Сядзеў і з люлькі зацягаўся Ды раптам згінуў, бы распаўся... *Колас.*

1. Тып слоўніка — ________________________________.

2. ГУ́ТАРКА – адзін з жанраў фальклорнай і ананімнай беларускай літаратуры XIX ст.; вершаваны маналог або дыялог, у якім у форме непаспешлівай, доказнай гаворкі асвятляліся вострыя сацыяльна-палітычныя (зямля, воля, адмена прыгоннага права) і маральныя (праўда і крыўда, п’янства) праблемы. Г. патрабавала зацікаўленага слухача, субяседніка. У ёй пераважалі інтанацыі жывога народнага маўлення, што выяўляліся ў лексіцы, сінтаксісе, рытмічным ладзе. Пісаліся Г. раёшнікам, сілабічным, акцэнтна-складовым, сілаба-танічным вершам (чатырохстопны харэй). Асаблівае распаўсюджанне набылі «Гутарка Данілы са Сцяпанам», «Гутарка ў карчме», «Гутарка старога дзеда», «Вось цяпер які люд стаў», «Гутарка Паўлюка» і інш. Г. аказалі пэўнае ўздзеянне на асобныя літаратурныя жанры — паэму, апавяданне. Пад уплывам вершаваных Г. узніклі празаічныя мастацка-публіцыстычныя гутаркі («Перадсмяротны разгавор пустэльніка Пятра», «Дзядзька Антон, або Гутарка аб усім чыста, што баліць, а чаму баліць — не ведаем» і інш.).

2. Тып слоўніка — ____.

3. ГУ́ТАРКА *ж.* гу́тарка, гу́таркі, *ДМ* гу́тарцы, гу́тарку, гу́таркай (-аю); *мн. НВ* гу́таркі, гу́тарак, гу́таркам, гу́таркамі, гу́тарках.

3. Тып слоўніка — ____.

4. ГУ́ТАРКА, мастацка-публіцыстычны, найчасцей ананімны твор, у якім ставяцца актуальныя пытанні нар. жыцця ці грамадскай маралі; жанр бел. літаратуры 19 ст. Г. найб. пашырыліся ва ўмовах актывізацыі вызв. барацьбы народа, асабліва напярэдадні сял. рэформы 1861 г. і паўстання 1863–64 («*Гутарка Данілы са Сцяпанам*», «*Вось цяпер які люд стаў*», «*Гутарка двух суседаў*» і інш.). Пазней Г. выкарыстоўвалі рэв. народнікі для прапаганды сваіх ідэй. Напісаныя ў белетрызаванай форме або ў форме размовы 2 ці больш асоб, Г. тлумачылі простаму народу праблемы грамадскага жыцця, вострай крытыкай існуючага ладу ўздзейнічалі на грамадскую свядомасць. Папулярнасць і сац. дзейнасць жанру Г. выкарыстоўвалі і рэакц. аўтары для прапаганды афіц. ідэалогіі і палітыкі самаўладдзя («*Прамова Старавойта да сялян аб свабодзе*» Ф. Блоса, «*Бяседа старога вольніка з новымі пра іхняе дзела*» А. Кісяля). У канцы 19 ст. Г. страціла сваю грамадскую пафаснасць і набыла дыдактычны характар, сац. праблематыка саступіла месца маральным павучанням. У пач. 20 ст. як жанр паступова знікла.

4. Тып слоўніка — ____.

5. Гу́тарка. “Беседа, болтовня”, гуто́рить, гута́рить, гуто́ра, укр. гу́тір “разговор, беседа”, гуто́рити “болтать”. Стар. складанне з *gu- (ср. го́вор) і да тарато́рить, торото́рить, лит. tar̃ti, tariù “гаварыць, вымаўляць”; гл. Фрэнкель, "Glotta" 4, 33; аналагічна Бернекер (1, 364), але ён мяркуе вытворнае на -t- ад да го́вор, параўн. ірл. guth “голас”, тады як Прэабр. (1, 172) прымае кантамінацыю *гаварыць* і *тарато́рыць*.

5. Тып слоўніка — ____.

6. гу́тар-к-а — *суф., ад* гутар/ы/-(ць)

6. Тып слоўніка — ____.

Заданне 8. Запішыце адказы на пастаўленыя пытанні.

Максімальны бал — 6.

1. *Лабазнік* — гэта ўстарэлае слова, якім называлі ўладальніка лабаза або прадаўца тавару ў лабазе. Што ж прадаваў гэты чалавек? __________________

____

2. *Вірутнік* — слова размоўнае і лаянкавае. Якога чалавека так называлі? Запішыце два сінанімічныя прыметнікі ў пачатковай форме: ______________ ____ .

3. *Брэцёр* — састарэлае слова, якое мае сінонімы ў сучаснай мове. Запішыце два з іх: ____

4. *Інсургент*. Гэтае састарэлае слова часта ўжываў У. Караткевіч. Якім сінанімічным словам яно можа быць патлумачана? Запішыце: ____________________

5. Дойлід — гэта спецыяліст у галіне дойлідства. Запішыце сінонімы да слоў *дойлід* і *дойлідства*: ____

6. Алесь Якімовіч прыгадваў: «Стары Чапскі, а потым і яго сыны не хацелі аддаць луг сялу, падкупілі *каморнікаў*, і тыя перапраўлілі планы». Каго ж падкупілі Чапскія? — ____

Заданне 9. Прачытайце радкі з верша і адкажыце пісьмова на пытанні.

Максімальны бал — 6.

Калі у крыўдзе мне сябры
Грaзіліся бацькамі,
Тады хацелася наўзрыд
Заплакаць шчырымі слязамі.

Не плакаў я – усім на злосць.
Бо ў хаце быў адзін — мужчына.
Не йшоў ты...
Маці маладосць
Глыбей заворвалі маршчыны.

1. Аўтар і назва верша: ____
2. Якія гукі дазваляюць паэтам павялічваць і памяншаць колькасць націскных і ненаціскных складоў? Запішыце гэтыя гукі ў квадратных дужках: ____
3. Выпішыце радкі, дзе гэтыя гукі выконваюць адзначаныя функцыі, і падкрэсліце літары, што абазначаюць іх:

____
____
____

Заданне 10. Запоўніце прапушчаныя месцы.

Максімальны бал — 6.

1. Літаратура XI–XII стст. паводле паходжання была *перакладная* і *арыгінальная*, а паводле зместу ____ (0,5 бала) і ____ (0,5 бала).

2. Пры вывучэнні старажытных помнікаў пісьменства важна ведаць, што твор, напісаны аўтарам, называўся — ___________________________________

(0,5 бала), а перапісаны ў майстэрні пазней — ___________________________
(0,5 бала).

3. Пісьменнікі-юбіляры 2022 г. Запішыце іх імёны і прозвішчы (4 балы):

№	Перыфраза	Імя і прозвішча (псеўданім)	Гады
1.	Пасляваеннае жыццё было цяжкім не толькі для людзей, але і для жывёл, што і адлюстраваў пісьменнік у апавяданні “Алені”.		90
2.	На лірычныя вершы паэта кампазітары часта ствараюць песні, шырока вядомымі сталі: “Явар і каліна” (музыка Ю. Семянякі), “Малітва” (музыка А. Молчана), “Жняя” (музыка А. Багатырова) і інш.		140
3.	Аўтар ліра-эпічнай паэмы, за якой замацавалася назва “энцыклапедыя жыцця беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX стагоддзяў”.		140
4.	Нарач, Нарачаншчына – гэта “родны кут”, малая радзіма паэта. Але ў яго творчасці яны сімвалізуюць і ўвесь родны край, усю Беларусь.		110

II ЭТАП РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА ВУЧЭБНЫХ ПРАДМЕТАХ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” І “БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА”

ВОДГУК НА МАСТАЦКІ ТВОР

IX клас

19 лістапада 2022*

Пацяклі, паплылі за гадамі гады...
На гусляравым наспе жвіровым
Палыны узышлі, вырас дуб малады,
Зашумеў непанятлівым словам.

Лет за сотню звёў час, ці і болей мо лет,
Зацвілі пераказы ў народзе;
Кажуць людзі: ў год раз ночкай з гуслямі дзед
З кургана, як снег, белы выходзе.

Гуслі строіць свае, струны звонка звіняць,
Жменяй водзіць па іх абамлелай,
І ўсё нешта пяе, што жывым не паняць,
І на месяц глядзіць, як сам, белы.

Кажуць, каб хто калі зразумеў голас той,
Не зазнаў бы ніколі ўжо гора...
Можна тут веры даць, толькі слухаць душой...
Курганы шмат чаго нам гавораць.

Янка Купала, 1910 г.
урывак з паэмы “Курган”

ВОДГУК НА МАСТАЦКІ ТВОР

XI клас

19 лістапада 2022 г.

У ВЕРАСНЁЎСКІ ВЕЧАР

Лагодны вечар, ціхі, вераснёвы.
Кучомкі хвой замлелі ў цішыні,
І мой дубок не зрушыцца ні-ні,
І я маўчу, ніжу на слова словы.

Адзін я тут, а горад, смуглы, ніцы,
У цемрадзі схаваў журбу руін,
І толькі выплыве на міг адзін –
Не дом – шкілет пры ўзлёце бліскавіцы.

Далёка дзесь на цёмным небасхіле
Паблісквbooць маланкі раз-параз,
Нібы не верасень, а жнівеньскі той час,
Калі цяплынь у поўнай яшчэ сіле.

Хоць можа верасень аплаціць золкасць лета
І дні яго, што мыліся ў дажджы.
І раптам – журавы! Крычаць: “Дабра не жджы!
Не час цяплу, і песня яго спета”.

І чую ў крыку тым я праўду і дакоры,
Што год прайшоў і блізка час зімы,
А працы шмат... Ці шмат жа ўспелі мы,
Каб раны залячыць і сцішыць наша гора?

Турботных рук патрэбна многа ўсюды,
Каб зняць праклятае кляймо вайны.
Вышэй узлёт раскутых сіл буйны!
Народ-герой! Тварыць ты можаш цуды...

Праз цёплы мрок у вечар вераснёвы,
Дзе свецяцца прыветныя агні,
Паказваюць свой твар мне заўтрашнія дні
І родны край, збудованы нанова.

Якуб Колас,1945 г.

X клас

19 лістапада 2022 г.

Я НЕ ГАНЮ ЗЕМЛІ ЧУЖЫЯ…

Я не ганю землі чужыя, –
Хай іх сонца не абміне.
Толькі дзе б за морам ні жыў я,
Беларусь мая снілася мне.

Так карцела – сляза закіпала, –
Каб да сэрца хаця б здалёк
Прыплывалі жалейка Купалы,
Багдановічаў васілёк...

Гэта ўсё, безумоўна, не нова.
А ці трэба, каб новым было
Поле бацькава, матчына мова
І над хатай буслова жытло?

Хіба душы свае не лечым
Ад бяздомных бядот і згрызот
Самым простым і самым вечным,
Што пранёс праз вякі народ?

І якія б шляхі ні схадзіў я,
Кліча полацкая сенажаць...
А калі не спяваць аб Радзіме,
Дык навошта наогул спяваць?

Генадзь Бураўкін, 1979 г.

II ЭТАП РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА ВУЧЭБНЫХ ПРАДМЕТАХ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” І “БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА”

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА

IX клас

20 лістапада 2022, Гродна

Заданні	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**Усяго**
Балы	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	**60**

Заданне 1. Сярод слоў, пададзеных у дужках, устанавіце тыя, што адпавядаюць акцэнталагічным і арфаграфічным нормам сучаснай беларускай мовы. Падкрэсліце іх.

Максімальны бал – 6 (0,5 бала за кожнае правільнае слова).

1. У лесе снег бялеў і хрупаў пад нагамі, разганяючы страхі (ці́шы, цішы́) і (поцемкаў, пацёмкаў). 2. Птушка спявала (ці́хенька, ціхе́нька). 3. Вокны (на́глуха, наглу́ха) завешаны чорнай паперай. 4. Лабановіч сеў за стол, каб зрабіць (на́кід, накі́д) плана прамовы. 5. З гэтымі словамі ён пакорліва прысеў (на ку́кішкі, кукі́шкі). 6. У адну любую раніцу ў Такароўшчыне пачынаўся такі шум, такі (га́рмідар гармі́дар, гармідá́р) ажно з ваколічных блізкіх вёсак прыбягалі сюды, як на пажар. 7. Алена Аляксандраўна, нягледзячы на (за́нятасць, заня́тасць), старалася хадзіць дамоў са школы пешшу. 8. Стаю я гэта, бачу: ідуць тры панічы як панічы, а насустрэчу ім якась пані маладая, ніштавата сабою, у (капялю́шы, капелюшы́) з (рашато́, рэшато́, рэ́шата). 9. Дзесьці за (Ко́пылем, Капы́лем, Капылё́м) аўтобус спыніўся і дзеці дружна высыпалі з яго. 10. Анупрэй пачаў ужо добра ўваходзіць у ролю расказчыка, як раптам асеннюю цішыню пад (па́хмурным, пахму́рным) небам агаласіў крык на вуліцы.

Заданне 2. Запоўніце табліцу.

Максімальны бал — 6 (1 бал за кожную правільна запоўненую клетку)

Рускі фразеалагізм	Беларускі фразеалагізм-адпаведнік	Значэнне фразеалагізма
глотать слюни	глытацьсліну	з зайздрасцю, з прагнасцюглядзець на што-небудзьсмачнае, прывабнае, але недаступнае;
глотать слова	глытаць словы	гаварыцьнеразборліва, невыразна; недагаворвацьслоў;
глотать слёзы	глытаць слёзы	стараццастрымаць слёзы; не плакаць.

Заданне 3. Запішыце формы множналікавых назоўнікаў і значэнне, якое набываюць гэтыя назоўнікі, калі яны ў выніку семантычнага пераасэнсавання пераходзяць у разрад множналікавых. *Максімальны бал – 6 (0,5 бала за кожную пазіцыю)*

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы назоўнік	Значэнне
будзень	‘несвяточны дзень’	будні	‘штодзённае жыццё’
нота	‘графічны знак для запісу гукаў музыкі’	ноты	‘тэкст музычнага твора ў нотным запісе’
слова	‘моўная адзінка, якая выражае паняцце’	словы	‘літаратурны тэкст вакальнага твора’

ролік	‘невялікае металічнае кольца на ножках мэблі’	ролікі	‘канькі на калёсках’
драбінка	‘дробная часцінка чаго-небудзь’	драбінкі	‘у калясцы – бакавая абрашотка’
сардзіна	‘прамысловая рыба’	сардзіны	‘кансервы з гэтай рыбы’

Заданне 4. Прапанаваныя наступныя словы: *артыстызм, бандытызм, будызм, бытавізм, візантызм, капіталізм, ленінізм, наплявізм, пазітывізм, сімвалізм, скандынавізм, ухілізм*. З улікам словаўтваральных адметнасцей размяркуйце іх па шасці групах (колькасць слоў у кожнай групе аднолькавая). Назавіце гэтыя групы.

Максімальны бал — 6 (0,6 бала – назва групы,
0,4 бала – за правільна ўказаныя словы ў групе)

1) утвораны ад уласных неадушаўлёных назоўнікаў: *візантызм ← Візантыя, скандынавізм ← Скандынавія*;
2) утвораны ад уласных адушаўлёных назоўнікаў: *ленінізм ← Ленін, будызм ← Буда*;
3) утвораны ад агульных неадушаўлёных назоўнікаў: *капіталізм ← капітал*; *сімвалізм ← сімвал*;
4) утвораны ад агульных адушаўлёных назоўнікаў: *артыстызм ← артыст*; *бандытызм ← бандыт*;
5) утвораны ад дзеясловаў: *наплявізм ← напляваць*; *ухілізм ← ухіляцца*;
6) утвораны ад прыметнікаў: *бытавізм ← бытавы*; *пазітывізм ← пазітыўны.*

Заданне 5. Вядомы беларускі паэт Алесь Бадак у зборніку “Развітанне з вечнасцю: Кніга лірыкі з каментарыямі” (с. 221–222) прызнаваўся, што рэдактар палічыў некаторыя радкі з яго верша “Трава” алагічнымі і выправіў іх.

Максімальны бал — 6.

1. Рэдактар выправіў *два радкі* (1 бал).
2. Тлумачэнне (3 балы). Рэдактар здзейсніў такую праўку, кіруючыся логікай (1 бал), змяя не можа крычаць, яна *шыпіць* (1 бал), сава не можа шыпець, яна *крычыць* або *кугіча* (1 бал).
3. Запісаныя выпраўленыя радкі (1 радок = 1 бал) = 2 балы

Закрычыць змяя, зашыпіць сава — У лясной глушы зацвіце трава. …Зацвіла трава незлічоная, Кветка белая, кветка чорная.	*Зашыпіць змяя,* *закрычыць сава —*

Заданне 6. Словазлучэнні рускай мовы са словам “подвергать” перакладаюцца на беларускую мову, як правіла, адным дзеясловам. Запішыце гэтыя дзеясловы.

Максімальны бал — 6.

1) Бамбардзіраваць; 2) абмяркоўваць; 3) аглядаць; 4) рызыкаваць; 5) катаваць; 6) дапытваць; 7) знявольваць; 8) абшукваць; 9) караць; 10) выпрабоўваць; 11) сумнявацца; 12) насміхацца (смяяцца, кпіць).

Заданне 7. Пасля кожнага слоўнікавага артыкула запішыце тып слоўніка.

Максімальны бал — 6.

1. Тып слоўніка — *тлумачальны*.2. Тып слоўніка — *паэтычны*.3. Тып слоўніка — *граматычны*.4. Тып слоўніка — *энцыклапедычны*.5. Тып слоўніка — *этымалагічны*.6. Тып слоўніка — *словаўтваральны*.

Заданне 8. Запішыце адказы на пастаўленыя пытанні.

Максімальны бал — 6.

1. Зерне, муку.2. Дрэнны, нікчэмны. 3. Дуэлянт, забіяка (чалавек, які шукае нагоды, каб змагацца на дуэлі).4. Паўстанец.5. Архітэктар і архітэктура. 6. Спецыялістаў па межаванню (абмеру) і землеўпарадкаванню зямельных надзелаў.

Заданне 9. Прачытайце радкі з верша і адкажыце пісьмова на пытанні.

Максімальны бал — 6.

1. Аўтар і назва верша (2 балы): *Рыгор Барадулін "Бацьку".*

2. Якія гукі дазваляюць паэтам павялічваць і памяншаць колькасць націскных і ненаціскных складоў? Запішыце гэтыя гукі ў квадратных дужках (2 балы): *[ў] – [у], [і] – [й].*

3. Выпішыце радкі, дзе гэтыя гукі выконваюць адзначаныя функцыі, і падкрэсліце літары, што абазначаюць іх (2 балы):

Калі **<u>у</u>** крыўдзе мне сябры…
Не **<u>й</u>**шоў ты...

Заданне 10. Запоўніце прапушчаныя месцы.

Максімальны бал — 6.

1. Літаратура XI–XII стст. паводле паходжання была *перакладная* і *арыгінальная*, а паводле зместу *царкоўна-рэлігійная* (0,5 бала) і *свецкая* (0,5 бала).

2. Пры вывучэнні старажытных помнікаў пісьменства важна ведаць, што твор, напісаны аўтарам, называўся — *арыгіналам* (0,5 бала), а перапісаны ў майстэрні пазней — *спісам* (0,5 бала).

3. У 2022 г. пісьменнікі-юбіляры. Запішыце іх імёны і прозвішчы:

№	Перыфраза	Імя і прозвішча (псеўданім)	Гады
1.	Пасляваеннае жыццё было цяжкім не толькі для людзей, але і для жывёл, што і адлюстраваў пісьменнік у апавяданні "Алені".	*Іван Пташнікаў*	90
2.	На лірычныя вершы паэта кампазітары часта ствараюць песні, шырока вядомымі сталі: "Явар і каліна" (музыка Ю. Семянякі), "Малітва" (музыка А. Молчана), "Жняя" (музыка А. Багатырова) і інш.	*Янка Купала*	140
3.	Аўтар ліра-эпічнай паэмы, за якой замацавалася назва "энцыклапедыя жыцця беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX стагоддзяў".	*Якуб Колас*	140
4.	Нарач, Нарачаншчына – гэта "родны кут", малая радзіма паэта. Але ў яго творчасці яны сімвалізуюць і ўвесь родны край, усю Беларусь.	*Максім Танк*	110

Заўвага: у рабоце за грубыя памылкі (арфаграфічныя, пунктуацыйныя, граматычныя) здымаецца 0,2 балы.

ДАВЕДКІ
XIклас

20 лістапада 2022, Гродна

Заданні	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Усяго
Балы	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	**60**

Заданне 1.*Максімальны бал – 6 балаў*

1) Кемлівасць, кемнасць, знаходка, парада, рэцэпт.

2) Можна ўстанавіць нават пяць характэрных прыкмет:

1. Арыгінальны, нестандартны погляд на праблему.
2. Эканомія рэсурсаў (часу, грошаў, сілы і інш.).
3. Спрашчэнне розных сфер дзейнасці (здароўе, адукацыя, самаўдасканаленне, адносіны і г. д.).
4. Лёгкасць прымянення.
5. Карыснасць для вялікай колькасці людзей.

Заданне 2.*Максімальны бал – 6*

1. Сяджу я аднойчы ў салдацкай чайной. Бачу – заходзяць чацвёра салдат. Падстрыжаныя, на выгляд – маладыя. Заказалі па пачку (пачаку) пячэння і па шклянцы чаю.

2. Што маці адчула ў тыя хвіліны, / Як вусны пякельна ад смагі гарэлі, – / Без слоў зразумеюць у нашай краіне, / Не толькі хто быў у салдацкім шынялí (шынелі).

3. У Маладзечне калямагазіна «АММІ» прапаў сабака пароды чыхуахуа чорнай афарбоўкі. Просьба вярнуцьзя ўзнагароду.

Каментар. Назоўнік ***акраса*** мае ў беларускай мове два значэнні і шэраг сінонімаў. Яго не варта блытаць з рускімі, блізкімі па гучанні словамі «окрас», «окраска», што па сэнсе адпавядаюць аддзеяслоўным беларускім назоўнікам *афарбоўка, афарбоўванне, фарбаванне, маляванне.* Напрыклад, у аб’яве – *Прапаў сабака пароды чыхуахуа чорнага акраса. Просьба вярнуць за ўзнагароду* – замест словазлучэння “чорнага акраса” трэба пісаць “чорнай афарбоўкі”.

Заданне 3. Запішыце формы множналікавых назоўнікаў і значэнне, якое набываюць гэтыя назоўнікі, калі яны ў выніку семантычнага пераасэнсавання пераходзяць у разрад множналікавых.

Узор: *ласіна* ‘шкура ляся’ → *ласіны* ‘штаны з гэтай шкуры’ (з далейшай семантызацыяй ‘вузкія штаны’).

Максімальны бал – 6.

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы наз.	Значэнне
певень	‘свойская птушка’	пеўні	‘крык пеўняў як прыкмета пары сутак’
галушка	‘круглы шарык’	галушкі	‘страва ў выглядзе дробных клёцак, прыгатаваных на булёне ці малаку’
брус	‘апілаванае або абчасанае бервяно’	брусы	‘гімнастычная прылада з дзвюх круглых паралельных перакладзін’
куплет	‘страфа верша ці песні’	куплеты	‘сатырычная песенька’
радок	‘частка тэксту або	радкі	‘напісаныя, надрукаваныя

	асобныя словы, літары, напісаныя або надрукаваныя ў адну лінію’		словы, фразы’
байка	‘казка, кароткі аповед’	байкі	‘пустыя размовы, выдумкі.

Заданне 4. Рускі дзеяслоў “следовать” у залежнасці ад кантэксту перакладаецца шматлікімі словамі ў беларускай мове. Пацвердзіце тэзіс, пераклаўшы прыведзеныя канструкцыі на беларускую мову.

Максімальны бал — 6

(0,5 бала за кожны нарматыўны беларускі адпаведнік)

1) следовать правилам— *трымацца (прытрымлівацца) правіл*;

2) следовать долгу— *кіравацццаабавязкам*;

3) следовать моде— *прытрымлівацца моды*;

4) следовать учению Павлова— *наследавацьвучэннюПаўлава*;

5) он во всём следовал своему отцу— *ёнусёрабіў так, як ягобацька (або: ёнваўсімбраўпрыкладсасвайгобацькі)*;

6) следовать внушению сердца — *слухаццаўнушэннясэрца*;

7) вам следует обратиться в справочное бюро — *вам трэба (патрэбна, варта, належыць, неабходна) звярнуцца ў бюро даведак*;

8) мне с них следует сто рублей — *мне з іхналежыць сто рублёў*;

9) сколько с меня следует?— *колькі з мянетрэба?*(або: *колькі я вінават(ы)?)*;

10) одно следует из другого— *адновынікае з другога*;

11) отсюда следует вывод, что…— *адсюльвынікае, што…*;

12) сделать как следует— *зрабіць як мае быць (або: як належыць, як след)*.

Заданне 5. Выпішыце ў табліцу са сказаў Янкі Купалы фразеалагізмы. Аб’яднайце іх у 6 груп і запішыце значэнне фразеалагізмаў.

Максімальны бал — 6

Фразеалагізмы	Значэнне
Пайсці да Абрагама на піва, знайсці дамавіну	‘памерці, загінуць’
Каменем кінуць, змяшаць з гразёй	‘зняславіць, незаслужаназневажаць’
У лапці абуваць, карміць забабонамі	‘абманваць, хітраваць, ілгаць, хлусіць’
Даць пáранкі, даць розаг	‘пакараць, пабіць, адлупцаваць’
Засыпаць пяском вочы, засыпаць на векі вечныя	‘пахаваць’
Без аглядкі, ува ўсе капыты	‘хутка, у імгненневока’

Заданне 6.Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Максімальны бал — 6.

Вядомая даследчыца літаратуры З. Мельнікава з Брэста, аналізуючы раман Кузьмы Чорнага “Бацькаўшчына”, адзначае, што паэтыка і сюжэтныя лініі твора маюць багаты падтэкст, ствараць які ўдаецца толькі таленавітым творцам. Пры асэнсаванні рамана Кузьмы Чорнага вынікова рэалізуецца фразеалагічны план выражэння аўтарскай задумы. Архетыпавыя вобразы і матывы-канцэпты твора маюць глыбокі падтэкст. *Хата, поле, зямля, дзірван, лес, балота* – гэта не толькі прасторавыя абазначэнні, але і ментальна беларускія коды быцця, якія ствараюць быційна-філасофскі падтэкст твора.

Пры праверцы пераказу кіруемся наступным алгарытмам: у тэксце 68 слоў – гэта 6 балаў, калі ўдзельнік зрабіў 5 памылак, то 63 х 6 : 68 = 5,55.

За пунктуацыйную памылку (памылкова аформленую сінтаксічную канструкцыю) здымаем 0,2 балы (напрыклад, вырашыўнарэшцевыходзіць).

Улічваем варыятыўнасць перакладу: напрыклад, до бесславной смерти – да ганебнай смерці, да бясслаўнай смерці, але калі дапушчана арфаграфічная памылка бесслаўнай, або некалькі памылак безслаўнай, слова не залічваецца.

Заданне 7. Вызначце, у ролі якой часціны мовы выступае слова «окей». Запішыце.

Максімальны бал — 6.

Сказ	Часціна мовы
1. – Ці згодна ты пайсці з намі? – Окей, чаму не?	Часціца
2. Адась адчуваў сябе окей, ён спакойны, у яго добры апетыт і настрой.	Прыслоўе
3. – Стамілася? – Ёсць крыху… – Я аднясу цябе, окей?	Часціца
4. Ніна наогул была аптымістка: верыла ў сябе, сваю сям'ю, працу, у тое, што ўсё будзе окей…	Прыслоўе
5. Клацаеш мышкай «захаваць», націскаеш кнопку «окей» і атрымліваеш асалоду ад выніку.	Назоўнік
6. Учора мне было кепска, а сёння мне ўжо окей.	Слова катэгорыі стану.

Заданне 8. Вы — даследчык-мовазнавец. 1. Раздзяліце сказы на дзве роўныя групы (А і Б). 2. патлумачце, у чым заключаецца сэнсавая розніца паміж гэтымі групамі. 3. Укажыце, што ў сказах адной з груп дапамагае выканаць гэтае размеркаванне.

Максімальны бал — 6

1. *за правільнае размеркаванне сказаў – **1 бал** (пры наяўнасці памылак пры размеркаванні – 0 балаў)*

Група А: 1, 3, 6. Група Б: 2, 4, 5.

2. *за апісанне спецыфікі значэння сказаў тыпу А і тыпу Б – 2 балы за кожны тып **(усяго 4 балы);***

Сказы групы А (1, 3, 6) указваюць на рэальную прычыну, сутнасць якой адлюстравана ў дадзеным сказе.

У сказах групы Б (2, 4, 6) указваецца прычына з пункту погляду моўцы (суразмоўніка). Звычайна, такія сказы адлюстроўваюць не рэальнасць, а думку таго, хто гаворыць, пра рэальнасць.

3. *за ўказанне на пабочныя словы ў сказах групы Б – **1 бал***

На гэта ў сказах групы Б указваюць пабочныя словы ў значэнні верагоднасці: *напэўна, відаць, мусіць*.

.

Заданне 9.

Максімальны бал – 6.

Максім Танк "Зарапад" 2б	Троп 2б	Функцыя 2б
А ноч звініць ад камароў. Ланцуг перагрызла Мядзведзіца І Млечным Шляхам да сяла Праз нашу краіну азёрную, Прытопваючы, пайшла Збіраць медзякі зорныя...	ЗВАРОТНАЯ МЕТАФАРЫЗАЦЫЯ	від тропа, сутнасць якога — у вяртанні словам ці словазлучэнням іх першаснага, вобразнага значэння

Заданне 10. Запішыце імёны і прозвішчы пісьменнікаў-юбіляраў 2022 г.

Максімальны бал – 6.

№	Перыфраза	*Імя і прозвішча (псеўданім)*	Гады
1.	За ўклад у літаратуру ў 1925 годзе атрымаў званне "Народны паэт БССР" і	*Янка Купала*	140

	стаў першым, хто так быў ушанаваны.		
2.	Яго называюць “бацькам” жанру лірычнай мініяцюры.	*Янка Брыль*	105
3.	Аўтар зборніка паэзіі “Іранскі дзённік”	*Пімен Панчанка*	105
4.	Яго верш “Завушніцы” ў музычнай апрацоўцы У.Мулявіна стаў папулярнай песняй у выкананні “Песняроў”.	*Максім Танк*	110
5.	Увайшоў у літаратуру як майстар урбаністычнай тэматыкі.	*Міхась Стральцоў*	85
6.	Пашырыў жанравыя межы філасофскай паэзіі. Яго пяру падуладны пункціры, версэты, вершаказы, зномы.	*Алесь Разанаў*	75

Заўвага: у рабоце за грубую памылку (арфаграфічную, пунктуацыйную, граматычную) здымаецца 0,2 балы, акрамя **задання №6**.

X клас

20 лістапада 2022, Гродна

Заданні	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Усяго
Балы	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	**60**

Заданне 1. *Максімальны бал – 6 (1 слова=0,6 бала)*

1) *матавіла*; 2) *драсён*; 3) *пранік*; 4) *прасніца*; 5) *дыля*; 6) *церніца*; 7)*апалушкі* (адзін. ліку няма); 8) *біла*; 9) *сявенька*; 10) *біла*.

Заданне 2.Вельмі пашыранымі ў беларускім пісьмовым маўленні з'яўляюцца хібы, што звязаныя з ужываннем прыназоўнікаў. Запішыце ў адпаведнасці з нормай наступныя словазлучэнні.

Максімальны бал — 6.

Ненарматыўнае словазлучэнне	Трэба
1. Куранятлічаць па восені	Куранятлічацьувосень
2. Суседзімаюць час і магчымасцьдаглядаць за куранятамі	Суседзі маюць час і магчымасць даглядаць куранят
3. А ці варта за прыкладамі ісці далёка?	А ці варта па прыклады ісці далёка?
4. Санаторый знаходзіўся кіламетрах упяці ад Маладзечна	Санаторый знаходзіўся кіламетраўза пяць адМаладзечна
5. Звярнуцца па адрасе прадпрыемства	Звярнуцца на адрас прадпрыемства
6. Згодна Закона абмовах	Згодна з Законам абмовах (паводле Закона аб мовах)

Заданне 3.*Максімальны бал – 6.*

Адзін. назоўнік	Значэнне	Множналікавы наз.	Значэнне
дзень	'прамежак часу, суткі'	дні	'пэўны час, перыяд жыцця'
раскопка	'дзеянне паводле значэння дзеяслова раскопваць – раскапаць'	раскопкі	'работы па выяўленні прадметаў старажытнасці' і 'месца, дзе праводзяцца такія работы'
кальцо	'прадмет, які мае форму абруча, акружнасці'	кольцы	'гімнастычны снарад з двух падвешаных абручоў'
іерогліф	'фігурны знак у сістэме ідэаграфічнага пісьма'	іерогліфы	'незразумелае пісьмо, неразборлівы почырк'
ком	'кавалак рэчыва груглай формы'	камы́	'бульбяная каша'
капейка	'манета найменшай вартасці'	капейкі	'невялікая сума грошай'

Заданне 4.*Максімальны бал — 6 (0,6 бала за 1 слова)*

1) мядзве́дзіна; 2) цяля́ціна; 3) асятры́на; 4) бабро́віна; 5) дзічы́на; 6) труся́ціна; 7) казі́на; 8) свіні́на; 9) парася́ціна; 10) бара́ніна.

Заданне 5. Пры тлумачэнні фразеалагізмаў вучань прапусціў прыслоўі. Узнавіце іх.

Максімальны бал — 6 (1 слова=0,5 бала)

1. Браць (блізка) да сэрца — *пакутліва, хваравіта* ўспрымаць што-н.

2. Брацьногі на плечы (урукі) — *хутка, паспешна*ўцякаць.
3. Браць (узяць) у лоб — *груба, прасталінейна*дамагацца (дамагчыся) чаго-н.
4. Браць (узяць) у шоры — *моцна* трымаць у руках, *рашуча* і *жорстка* абмяжоўваць каго-н. ва ўчынках.
5. Чэрпаць (браць) каўшом — *многа, празмерна*браць, атрымліваць што-н.
6. Браць (узяць) на абардаж — атакаваць варожае судна, *шчыльна*наблізіўшыся да яго.

Увага. Дапускаецца ўжыванне сінонімаў.

Заданне 6.*Максімальны бал — 6.*

1) На халяву і гарчыца салодкая — 1 бал. 2) Габрава — 1 бал.3) Сталіца гумару (0,5 бала), горад у Балгарыі (0,5 бала). 4) яго армія хоць меншая колькасна, аднак больш «гарачая» падчас бою (1 бал). 5) Муштáрда (1 бал). 6) Гарчычнік (1 бал)

Заданне 7. Перакладзіце на беларускую мову.

Максімальны бал — 6.

Праначаваў Тэмуджын трое сутак у тайзе і вырашыў нарэшце выходзіць. Узяў свайго каня за аброць і пайшоў. Раптам – нечаканая затрымка: з каня спаўзло сядло. Пачаў ён разглядваць – і бачыць: сядло спаўзло пры туга падцягнутай папрузе і нагрудніку. Тады стаў ён разважаць: «Папруга яшчэ сяк-так, але як магла спаўзці таксама і падгрудная шлейка? Няйначай, што само неба мяне ўтрымлівае». І ён вярнуўся назад і правёў у лесе яшчэ трое сутак, без усялякай ежы, і думае: «Няўжо давесці сябе да ганебнай смерці? Выйду зараз!»

І пачаў зразаць нажом для завострывання стрэл дрэвы, якія не давалі праходу. Неяк правёў ён свайго каня, які спатыкаўся, і ўжо пачаў быў выходзіць на прагаліну. А Тайчыуты тут як тут, вартуюць. Схапілі яго і павялі з сабой.

Пры праверцы пераказу кіруемся наступным алгарытмам: у тэксце 120 слоў – гэта 6 балаў, калі ўдзельнік зрабіў 5 памылак, то 115 х 6 : 120 = 5,75.

За пунктуацыйную памылку (памылкова афармленую сінтаксічную канструкцыю) здымаем 0,2 балы (напрыклад, вырашыўнарэшцевыходзіць).

Улічваем варыятыўнасць перакладу: напрыклад, до бесславной смерти – да ганебнай смерці, да бясслаўнай смерці, але калі дапушчана арфаграфічная памылка бесслаўнай,абонекалькі памылак безслаўнай,слова не залічваецца.

Заданне 8.*Максімальны бал — 6.*

1. Фразеалагізм: тут як тут — выказнік.
2. Раптам, адразу, у гэты момант (з’явіўся).

Першы сказ: ***Як****– гэта буйная жвачная рагатая жывёліна, якая водзіцца ў высакагорных раёнах Цэнтральнай Азіі.*

Другі сказ: *А ён **як** ускочыць, **як** пабяжыць — толькі яго і бачылі.*

Трэці сказ: *Цякла **тут** з лесу невялічка / Травой заросшая крынічка. Колас.*

Заданне 9.*Максімальны бал — 6.*

1. Імя і прозвішча аўтара, твор якога вывучаецца на ўроку (1 бал) — Іван Пташнікаў.
2. Жанр і назва твора (2 балы) — апавяданне «Алені».
3. Тэма твора (1,5 балы) — узаемаадносіны чалавека і прыроды.
4. Ідэя твора (1,5 балы) — беражлівыя адносіны да прыроды.

Заданне 10. Запішыце імёны і прозвішчы пісьменнікаў-юбіляраў 2022 г.

Максімальны бал — 6.

№	Перыфраза	Імя і прозвішча (псеўданім)	Гады
1.	Беларусь-партызанка – цэнтральны	*Максім Танк*	110

	вобраз зборнікаў паэзіі “Вастрыце зброю”, “Праз вогненны небасхіл”. “Не шкадуйце, хлопцы, пораху…” – наказваў паэт беларускім партызанам.		
2.	Як драматург распрацаваў новы для беларускай літаратуры жанр – драматычную паэму.	*Янка Купала*	140
3.	“Вышэй за ўсё і перш за ўсё – чалавечнасць”, – жыццёвы і творчы дэвіз пісьменніка.	*Янка Брыль*	105
4.	“Без чалавечнасці не будзе і вечнасці”, – гэтых слоў паэт прытрымліваўся ў мастацтве і паўсядзённасці.	*Пімен Панчанка*	105
5.	Па матывах яго твора ў 1960-1961 гадах была знята мастацкая кінастужка “Першыя выпрабаванні” (рэжысёр У.Кораш-Саблін, аўтары сцэнарыя: М.Лужанін і А.Куляшоў).	*Якуб Колас*	140
6.	Аўтар шматпланаванага зборніка паэзіі “Матчын дар”	*Алесь Гарун*	135

Заўвага: у рабоце за грубую памылку (арфаграфічную, пунктуацыйную, граматычную) здымаецца 0,2 балы, акрамя **задання №7**.